

Sławomir Józwiak

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

<https://orcid.org/0000-0002-8228-4347>

Janusz Trupinda

(Muzeum Zamkowe w Malborku)

<https://orcid.org/0000-0003-0705-8953>

Czy w badaniach nad historią średniowiecznego budownictwa zamkowego w państwie krzyżackim w Prusach niczym nieskrępowaną wyobraźnią można zastępować niedostatki źródłowe?¹

<https://doi.org/10.26881/sds.2025.28.05>

Keywords: the Middle Ages, Prussia, building/architecture, Malbork, polemics

W tomie 26 „Studiów z Dziejów Średniowiecza” za rok 2023 niemiecki historyk sztuki Christofer Herrmann opublikował artykuł będący rozszerzoną wersją jego referatu wygłoszonego na konferencji naukowej, która odbyła się między 15 a 17 listopada 2019 r. w Malborku, na temat architekta tamtejszego Pałacu Wielkich Mistrzów, niejakiego mistrza Jana. Całość ma charakter biografii tego budowniczego, który, według Ch. Herrmanna, był aktywny w Europie Środkowej (Czechy, Inflanty, Prusy) między 1374/1375 a 1406 r.² Od razu trzeba zaznaczyć, że przywoływany tu artykuł jest jedynie nieco poszerzoną wersją fragmentu obszernej książki Ch. Herrmanna na temat malborskiego Pałacu Wielkich Mistrzów, w której badacz po raz pierwszy stworzył biografię

¹ Uwagi na marginesie artykułu Christofera Herrmanna, *Mistrz Jan – architekt Pałacu Wielkich Mistrzów na zamku malborskim. „Oeuvre” i oryginalny styl wybitnego mistrza budowlanego działającego między 1375 a 1406 r.*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2023, t. 26, s. 61–77.

² *Ibidem*.

mistrza Jana³. Co więcej, umieścił go w panteonie najwybitniejszych architektów okresu średniowiecza, stwierdzając:

Dzięki swoim innowacyjnym dziełom budowlanym w dziedzinie architektury zamków mistrz Jan zajął indywidualną pozycję w nurcie środkowoeuropejskiego „gotyku redukcyjnego”. Był suwerenną i wysoce kreatywną osobowością artystyczną. Potrafił wyjść poza istniejące tradycje i odkrywać nowe ścieżki oraz sięgać po rozwiązania architektoniczne, które niejednokrotnie przekraczały ówczesne możliwości techniczne. Należy więc mistrza Jana postawić w jednym szeregu z innymi wybitnymi architektami jego epoki, takimi jak: Piotr Parler, Ulrich von Ensingen, Hans von Burghausen czy Madern Gerthener⁴.

Mielibyśmy zatem do czynienia z epokowym odkryciem nieznanej dotychczas postaci, a ta okoliczność wymaga bliższego przyjrzenia się argumentom, które stoją za taką tezą Ch. Herrmanna, oraz jej potwierdzeniem bądź odrzuceniem.

Na jakiej podstawie niemiecki historyk sztuki odtworzył życiorys architekta-budowniczego o imieniu Jan? Otóż posłużyły mu do tego dwie wzmianki źródłowe z 1397 r. zawarte w zaginionych, a opublikowanych w 1920 r. przez Arthura Sielmanna uzupełnieniach do księgi konwentu malborskiego. Jako że są one dla Ch. Herrmanna podstawą do wykreowania całkiem obszernej biografii mistrza Jana, wypada je tu przytoczyć dosłownie: „Item 121 ½ m. meister Johann vor varbe und czu molelone [...]”; „item 20 m. vor gotlendischen steyn, den meister Johann schuldig bleib im 95. jahr”⁵. Nie ma wątpliwości, iż w obu wzmiankach była mowa o tej samej postaci, skądinąd bliżej nieznanym mistrzu Janie. W analizowanym tu artykule Ch. Herrmann objaśniał je dość ogólnie. W pierwszym przypadku miało chodzić o „proste wymalowanie większych powierzchni ścian” (s. 63), a „Jan był [...] mistrzem kierującym budową, który na zlecenie inwestora kupował materiały (takie jak kamień czy farby) i opłacał rzemieślników” (s. 64). Dalej autor powiązał tę wzmiankę z podjętymi w 1397 r. „szeroko zakrojonymi

³ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg. Konzeption, Bau und Nutzung der modernsten europäischen Fürstenresidenz um 1400*, Petersberg 2019, s. 397–413.

⁴ Ch. Herrmann, *Mistrz Jan...*, s. 77.

⁵ A. Sielmann, *Die Reste des Marienburger Konventsbuches aus den Jahren 1395-1398*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1920, H. 60, s. 72.

pracami malarskimi”, które miały zostać przeprowadzone we wnętrzu reprezentacyjnego piętra Pałacu Wielkich Mistrzów, „do czego były potrzebne duże ilości farby” (s. 64). Natomiast w swojej książce z 2019 r.⁶ pierwszą wzmiankę z opublikowanego przez A. Sielmanna źródła Ch. Herrmann interpretował w ten sposób, że mistrza Jana rozliczono (władze krzyżackie) za nabycie farby i wynagrodzenie dla malarzy (s. 79). W innym miejscu książki wspomniał, że mistrz Jan był odpowiedzialny za „zakup wielkiej ilości farby i wypłatę wynagrodzenia dla malarzy”, którzy wymalowali piętro Pałacu (s. 301). Kilka stron dalej Ch. Herrmann stwierdził, że mistrz Jan mógł być autorem programu malarskiego reprezentacyjnego wnętrza piętra Pałacu, ale nie brał pędzla do ręki, a jedynie udzielał pracującym tam malarzom fachowych wskazówek (s. 304). Tytułem podsumowania autor wskazał, że mistrzowi Janowi wypłacono (władze krzyżackie) tę pokaźną sumę za zakup wielkiej ilości farby i wynagrodzenie dla malarzy. Był on mistrzem budowlanym (*Baumeister*), swego rodzaju kierującym majstrem (*Werkmeister*), który na polecenie inwestorów kupował materiały (kamienie, farbę) i opłacał rzemieślników, a w tym właśnie roku (1397) z jego inspiracji reprezentacyjne piętro Pałacu zostało w całości i jednolicie wymalowane (s. 397–398).

Tak Ch. Herrmann interpretował to krótkie zdanie z zaginionej księgi konwentu malborskiego w swojej książce. A jakie informacje faktycznie są zawarte w tej wzmiance źródłowej? Dowiadujemy się z niej, że jakiś mistrz Jan otrzymał od władz zakonnych zwrot kosztów w wysokości 121½ grzywny za farbę i – w zależności od interpretacji – albo za „malowanie”, albo za bliżej niesprecyzowane „mlewnie”⁷. Jeśli rzeczywiście byłaby tu mowa o zapłacie za farbę i wynagrodzeniu za malowanie, to sama suma byłaby doprawdy ogromna. Tak czy owak, Ch. Herrmann *a priori* założył, że chodziło tu o prace malarskie we wnętrzach piętrowej kondygnacji malborskiego Pałacu Wielkich Mistrzów. Jeśli tak, to dlaczego akurat tam?

Odniesiemy się do tej kwestii dalej, teraz wypadałoby zająć się drugą wzmianką z zaginionej księgi konwentu malborskiego. W swoim artykule Ch. Herrmann interpretował ją w ten sposób,

⁶ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 79, 301, 304, 397–398.

⁷ „Mallon” – „Bezahlung für das Mahlen”, „Müllerlohn” – *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, begründet v. A. Lasch und C. Borchling, hrsg v. G. Cordes, Bd. 2, Neumünster 1982, s. 893–894.

iż „w 1395 r. mistrz Jan pozyskał gotlandzki wapień, a pieniądze na to pożyczono mu z malborskiej kasy, najwidoczniej wydał jednak mniej na kamień i różnicę zwrócił kasie konwentu w 1397 r.” (s. 64). A jak objaśniał ją w swojej książce z 2019 r.? Oto „mistrz Jan, architekt Pałacu Wielkich Mistrzów w 1395 r. kupił gotlandzki wapień”. Posłużył on do wykonania okien wschodniej fasady tego obiektu, która wówczas była w budowie (s. 79). Kilkaset stron dalej przywołał tę wzmiankę jeszcze raz, tym razem pisząc, że w 1395 r. „mistrz Jan nabył gotlandzki wapień, za który z kasy konwentu został ostatecznie rozliczony dopiero w 1397 r.” (s. 397)⁸. Widać różnicę w interpretacji Ch. Herrmanna tego krótkiego cytatu w 2019 i 2023 r. Bo wcale niełatwo tę wzmiankę przetłumaczyć, zwłaszcza jej drugą część. Można się bowiem zgodzić z tym, że mistrz Jan rzeczywiście nabył w 1395 r. gotlandzki wapień, ale kto komu był za ten zakup winien 20 grzywien w 1397 r.? On zakonowi czy też władze krzyżackie jemu?

Niezależnie od tych problemów interpretacyjnych jedynie na podstawie wskazanych dwóch wzmianek źródłowych Ch. Herrmann nie tylko uznał mistrza Jana za genialnego architekta – twórcę i budowniczego drugiej fazy Pałacu Wielkich Mistrzów (1380–1397) zlokalizowanego na pierwszym, wewnętrznym przedzamczu zamku malborskiego, ale także za architekta i budowniczego zamku biskupa ozylskiego w Arensburgu (1374/1375–1380), ratusza w mieście Malborku (przed 1397 r.), zamku w Sztumie (1385–1393) i zamku w Bytowie (1398–1406)⁹.

Na jakich podstawach naukowych jest oparta cała ta niezmiernie złożona koncepcja Ch. Herrmanna? Warto jej rozbiór zacząć od chronologicznie drugiego Pałacu Wielkich Mistrzów w zachodniej części pierwszego, wewnętrznego przedzamcza. Kluczowa jest chronologia wznoszenia tego obiektu, którą w gruncie rzeczy autor zaczerpnął od uczonych z przełomu XIX i XX w., lekko ją modyfikując z wykorzystaniem wyników najnowszych dendrochronologicznych badań więźby dachowej. Na tych podstawach sformułował następujące wnioski dotyczące chronologii powstawania drugiego Pałacu:

[...] dach nad budynkiem północnym (mieszkanie wielkiego mistrza) został odwiązany w latach 1383/1384, dach nad budynkiem zachodnim – około 1385, a dach nad częścią południowo-zachodnią

⁸ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 79, 397. Cytaty przetłumaczone na język polski przez autorów niniejszego artykułu.

⁹ *Ibidem*, s. 397–413; Ch. Herrmann, *Mistrz Jan...*, s. 61–77.

Pałacu (z fasadą od strony dziedzińca) – w 1396 r. Wynika stąd następująca chronologia budowy: budynek północny został przebudowany około 1380/1383 r., gmach zachodni około 1380/1385 wzniesiono na nowo, a południowo-wschodnia część Pałacu po dłuższej przerwie została przekształcona w latach 1393/1396. Na tej podstawie należy wnioskować, że inicjatywę rozbudowy Pałacu podjął wielki mistrz Winrich von Kniprode i od niego zależał wybór architekta¹⁰.

Wszystko byłoby pięknie, gdyby nie to, że Ch. Herrmann całkowicie przemilcza (celowo?) efekty badań prowadzonych na ten temat od 2019 r.¹¹, a przede wszystkim zdecydowaną polemikę z kluczowymi tezami zawartymi w jego książce z 2019 r.¹² Do naszych czasów nie zachowała się oryginalna więźba dachowa w malborskim Pałacu Wielkich Mistrzów, co zresztą Ch. Herrmann w swoim artykule odnotował. Przyznał także, że „znaczną część starych belek wykorzystano ponownie”. Zarazem stwierdził, że „niektóre zachowały się nawet *in situ*, tj. nadal znajdują się w tych miejscach, w których zostały zamontowane w czasie budowy pałacu pod koniec XIV w.” (s. 62). Tyle że ta teza opiera się wyłącznie na subiektywnym przekonaniu autora, że się nie myli. W każdym razie dowodów na to nie podał. Sam sposób interpretacji próbek pobranych w różnych miejscach więźby dachowej do badań dendrochronologicznych wzbudza jednak uzasadnione wątpliwości co do metodycznej poprawności formułowanych wniosków. Odnosi się bowiem nieodparte wrażenie dopasowywania przez autora pozyskanych wyników do przyjętego *a priori* założenia pochodzącego jeszcze od badaczy z przełomu XIX i XX w., że nową malborską siedzibę

¹⁰ Ch. Herrmann, *Mistrz Jan...*, s. 63.

¹¹ Zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Organizacja życia na zamku krzyżackim w Malborku w czasach wielkich mistrzów 1309-1457*, wyd. 3, Malbork 2019, s. 69–113, 194–264; *idem*, *Die Benennung und Bestimmung der Räume im südlichen Repräsentativteil des Geschosses des Zweiten „Hochmeisterpalastes“ auf der Marienburg im Mittelalter im Lichte der Schriftquellen*, „Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica (Yearbook for the Study of the Military Orders)” 2021, Bd. 26, s. 315–340; S. Józwiak, A. Szweđa, *Dwór wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego w Malborku. Siedziba i świeckie otoczenie średniowiecznego władcy zakonnego*, Toruń 2022, s. 79–145.

¹² S. Józwiak, *Uwagi w kontekście najnowszych badań nad malborską siedzibą wielkich mistrzów w średniowieczu. Na marginesie pracy Christofera Herrmanna*, ZH 2019, t. 84, z. 2, s. 253–274; *idem*, *Erwiderung auf die Polemik Christofers Herrmanns im Zusammenhang mit seiner von mir rezensierten Monografie zum „Hochmeisterpalast“ auf der Marienburg*, „Porta Aurea” 2022, t. 21, s. 295–304.

wielkich mistrzów zaczęto wznosić po 1380 r. Z racji pokaźnej ilości branego pod uwagę materiału w postaci próbek dendrochronologicznych wystarczy przywołać kluczowe podsumowujące propozycje Ch. Herrmanna. Jeśli chodzi o konstrukcję więźby dachowej nad zimowym refektarzem autor na podstawie tylko jednej próbki pobranej z belki podciągowej przywołał datę ścięcia drzewa służącego do jej wykonania na rok 1383/1384, co posłużyło mu do wydатовania tej części budowli na ten właśnie czas¹³. Zapomniał przy tym dodać, że badania pozostałych próbek pozyskanych w tej przestrzeni (przede wszystkim w zimowym refektarzu) wykazały rozstrzał chronologiczny między 1301 a 1911 r.¹⁴ Badania próbek drewna pobranych z innych części pałacowych więźb dachowych wykazały, że pochodziły one z drzew ściętych w przedziale między 1291 r. a połową XX w.¹⁵ W tych konstrukcjach były oczywiście pojedyncze deski lub bale pochodzące z drzew ściętych w XIV w., ale z całego stulecia, a nie tylko z jego końcowych dekad. Dlaczego Ch. Herrmann szczególnie wyróżnił te, których data odpowiadała okresowi po 1380 r.? Trudno oczywiście kwestionować rezultaty badań dendrochronologicznych, profesjonalnie przeprowadzonych przez Alexandra Koniecznego¹⁶. Dlaczego jednak Ch. Herrmann preferował te wyniki, które pasowały do jego koncepcji? Jest jednak poważniejszy problem, któremu autor nie poświęcił ani słowa. Przecież poszczególne kwartały więźby dachowej Pałacu w okresie nowożytnym (XVII, XIX, XX w.) były wielokrotnie przebudowywane. Jaka jest więc pewność, że któreś belki lub deski znajdujące się tam dzisiaj nie zostały wykorzystane wtórnie, np. w trakcie rekonstrukcji z drugiej połowy XIX i początków XX w. i nie pochodziły z zupełnie innego średniowiecznego obiektu (co było zresztą praktyką stosowaną przez Conrada Steinbrechta)? W sumie więc Ch. Herrmann, opierając się na przywołanych wyżej wynikach badań dendrochronologicznych, przyjmował, że najpóźniej (to jest około połowy lat 90. XIV w.) wzniesiono południowo-wschodnią część najwyższej kondygnacji Pałacu, ale i tutaj wyniki uzyskane z pobranych próbek były niejednoznaczne, choć przeważały te z końca XIV w. Natomiast w trakcie badań więźby dachowej nad

¹³ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 70–74, 167.

¹⁴ A. Konieczny, *Dendrochronologisches Gutachten* [w:] Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 535–537.

¹⁵ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 73–74, 534–541.

¹⁶ A. Konieczny, *Dendrochronologisches Gutachten...*, s. 534–553.

tw. letnim refektarzem nie udało się pozyskać żadnych próbek, które można by datować na koniec XIV w.¹⁷

Co natomiast można wywnioskować w kwestii czasu wzniesienia zimowego refektarza (na piętrze w południowej części Pałacu) na podstawie źródeł pisanych? Wnętrze tak określane od początku lat 70. XIV w. stosunkowo często było wzmiankowane w instrumentach notarialnych: „aula autumpnalis” (1372), „estuarium hyemale” (1374), „estuarium” (1377), „aula sive refectorium” (1379), „parvum refectorium sive sala” (1393)¹⁸. Dla Ch. Herrmanna sprawa była prosta: każdy z przytoczonych tu instrumentów notarialnych (dwóch ostatnich nie znał) został wystawiony w refektarzu zimowym w starym Pałacu, gdyż – według niego – nowy obiekt dla wielkiego mistrza wzniesiono po 1380 r.¹⁹ Idąc konsekwentnie tokiem myślenia autora, należałoby więc przyjąć, że ostatni z tych instrumentów notarialnych (1393) byłby już wystawiony w nowym Pałacu. Nie jest to, niestety, takie oczywiste, jak by się mogło wydawać Ch. Herrmannowi. Wiadomo bowiem, że przynajmniej od lat 30. XIV w. w państwie zakonnym w Prusach Krzyżacy w celu koordynowania prac nad wznoszeniem, ewentualnie rozbudową, swoich murowanych zamków powoływali urząd zwierzchnika murarskiego (*magister lapidum*; *magister laterum*; *steinmeister*; *cygelmeyer*; *muwermeister*). Pełniącemu go bratu zakonnemu powierzano do realizacji konkretne przedsięwzięcie budowlane. Do zakresu jego kompetencji należało sprowadzanie fachowców i siły roboczej (wraz z ich opłaceniem, żywieniem i kwaterowaniem), czuwanie nad wykonywaniem prac, kupowanie wapienia, wapna, drewna budowlanego, powozów do rusztowań, narzędzi, cegieł i gwoździ oraz organizowanie transportu. Zwierzchnicy murarscy w bezpośrednim sąsiedztwie prowadzonej budowy lub też w późniejszym czasie – w obrębie przedzamczy dysponowali przestrzenią warsztatowo-magazynowo-mieszkalną (*steynhof*), gdzie mogły się również znajdować cegielnie i piece do wypalania wapna. Po każdorazowym wykonaniu zadania funkcję zwierzchnika murarskiego likwidowano, a sprawujących ją braci zakonnych kierowano do nowych obowiązków. Istnienie tego urzędu w Malborku jest udokumentowane w źródłach z lat 1343,

¹⁷ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 74, 536–537.

¹⁸ S. Józwiak, J. Trupinda, *Organizacja...*, s. 69–79, 97–111, 194–226; S. Józwiak, A. Szweda, *Dwór...*, s. 79–140.

¹⁹ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 57–67, 221–223, 267.

1379 i po 1398 r.²⁰ Według Ch. Herrmanna intensyfikacja prac przy wznoszeniu nowej siedziby wielkich mistrzów miała miejsce między 1380 a 1396 r.²¹, a tymczasem dla tego okresu przekazy pisane w ogóle nie odnotowują istnienia tego urzędu. Wbrew więc przekonaniu niemieckiego historyka sztuki należałoby brać pod uwagę i taką możliwość, że wzmiankowany w instrumentach notarialnych z lat 70. XIV w. zimowy refektarz byłby jednak tym nowym (do dzisiaj istniejącym), a nie starym, jeszcze z układu przestrzennego wcześniejszego Pałacu. Co za tym idzie: na podstawie informacji zawartych w instrumentach notarialnych trzeba realnie uwzględnić również taki wariant, że budowa przynajmniej zachodniej (reprezentacyjnej) części nowego Pałacu Wielkich Mistrzów została przeprowadzona na przełomie lat 60. i 70. XIV w. Należałoby więc odrzucić udział w tym procesie wykreowanego przez Ch. Herrmanna architekta – mistrza Jana.

Skoro źródła pisane informujące o tej postaci ograniczają się jedynie do dwóch przywołanych wyżej i przeanalizowanych wzmianek z 1397 r., to na jakiej podstawie niemiecki historyk sztuki przypisuje jej trwający wiele lat udział w tworzeniu licznych budowli w Inflantach i Prusach? Czyni to tylko i wyłącznie na podstawie rzekomo istniejących podobieństw elementów architektonicznych i rzeźbiarskich tychże budowli. Łatwo wykazać, że jest to kryterium subiektywne i ulotne, a co za tym idzie – bardzo wątpliwe.

²⁰ Obszernie na ten temat S. Józwiak, J. Trupinda, *Das Amt des „Bauleiters” („magister lapidum”; „magister laterum”; „steinmeister”; „czygelmeyster”; „muwermeister”) im Deutschordensstaat im 14. Jh. und in der ersten Hälfte des 15. Jh.*, „Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2015, Bd. 20, s. 239–268.

²¹ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 71–79; *idem*, *Mistrz Jan...*, s. 63. Trzeba zaznaczyć, że przedstawiane przez tego badacza wcześniejsze propozycje chronologii wznoszenia drugiej malborskiej siedziby wielkich mistrzów w szczegółach różnią się od ostatnich. W swoim artykule z 2017 r. odnośne ramy czasowe wyznaczał na lata 1383–1395. Także i tę tezę sformułował na podstawie wyników badań dendrochronologicznych próbek (ilu?) pobranych z belek więźby dachowej zapewne z południowej części Pałacu (autor nie podał dokładnego miejsca ich pozyskania). Czas ścięcia drzew, z których sporządzono te belki, miał przypaść na zimę 1382/1383 r., choć same próbki były na tyle niedoskonałe, że – jak stwierdził Ch. Herrmann – być może stało się to o kilka lat później. W innym miejscu tego tekstu, nie powołując się na żadne źródła, autor wspomniał, że zachodnia część Pałacu była gotowa ok. 1390 r. – por. Ch. Herrmann, *Die herrschaftlichen Wohnräume im Hochmeisterpalast der Marienburg (Malbork) – ein frühes Beispiel des Stubenappartements im Spätmittelalter*, „In Situ. Zeitschrift für Architekturgeschichte” 2017, H. 2, s. 211, 214, 224.

Zresztą argumenty przytaczane przez Ch. Herrmanna są niespójne, a często wręcz sprzeczne, co w konsekwencji prowadzi do negatywnej oceny stosowanej przez niego metody badawczej. Niejako „podpisem” mistrza Jana przy projektowanych i realizowanych przez niego budowlach miał być „styl geometryczny” w zachowanej do dzisiaj rzeźbie architektonicznej (s. 66–67). A tu autor wyróżnił „konsekwentne unikanie łuku ostrego we wszystkich portalach i oknach”. Jan miał je przy projektowaniu (osobistym!) zamykać albo łukiem segmentowym, albo prostym nadprożem (s. 67). Przy takim teoretycznym założeniu wystarczyło tylko Ch. Herrmannowi przyrzeć się różnym zachowanym do dzisiaj obiektom wzniesionym pod koniec XIV i na początku XV w. na obszarze dawnych Prus i Inflant, by wskazać ich cechy architektoniczno-rzeźbiarskie rzekomo charakterystyczne dla mistrza Jana.

Jego dziełem miał być ratusz w Malborku, który według Ch. Herrmanna został zaprojektowany i zrealizowany w tym samym czasie co Pałac Wielkich Mistrzów, a więc przed 1397 r. (s. 69, 77). Przy okazji warto zaznaczyć, że autor, formułując tę propozycję, unika podawania dat. Może dlatego, że dotychczasowi badacze czas budowy tego ratusza umieszczali około 1380 r.²², co wykluczałoby udział w jego powstawaniu mistrza Jana. Może i krenelaż tego obiektu z narożnymi wieżyczkami wykazuje pewne podobieństwa z górną częścią fasady Pałacu Wielkich Mistrzów, o czym Ch. Herrmann jest przekonany, ale już wewnętrzne „pomieszczenia ze sklepieniem wspartym na jednej podporze” (s. 69) wbrew twierdzeniu autora nie są w tym czasie w budownictwie w państwie zakonnym w Prusach niczym nadzwyczajnym. Zresztą zapewne powstały one później, w XV w.

Christofer Herrmann manipuluje chronologią, by obsadzić swojego bohatera w roli architekta i budowniczego zamku w Sztumie (między 1385 a 1393 r.) (s. 69–70). Jednak jego wiedza na temat faktycznego czasu wznoszenia tamtejszego założenia warowno-rezydencjonalnego jest bardzo ograniczona. Tymczasem według najnowszych badań murowany zamek w Sztumie – jako siedzibę dla tamtejszych krzyżackich wójtów (skrzydło południowo-zachodnie), wraz z wysoką czworoboczną wieżą i przejazdem bramnym w południowej części skrzydła zachodniego – wzniesiono w drugiej

²² B. Schmid, *Das Rathaus in Marienburg in Westpreussen*, „Die Denkmalpflege” 1902, Jg. 4, Nr. 11, s. 84.

połowie lat 70. XIV w. Faktem jest, że od końca XIV w. Sztum stał się ponadto tymczasową siedzibą najwyższych dostojników krzyżackich (z wielkim mistrzem na czele), ale dopiero od 1415 r. na ich potrzeby zaczęto wznosić tam obiekty reprezentacyjno-rezydencjonalne w przestrzeni skrzydła południowo-wschodniego, ze spichlerzami i wozownią (w zachodnim) oraz stajniami (w północnym i północno-wschodnim)²³. Biorąc to wszystko pod uwagę, dla mistrza Jana Ch. Herrmanna nie byłoby w Sztumie ani miejsca, ani czasu. Jego tam obecności niemiecki historyk sztuki doszukiwał się, wskazując na okna i portale pozbawione luków ostrych, a zaopatrzone jedynie w segmentowe lub proste zamknięcia. Powołał się przy tym na zachowany tamtejszy „budynek gospodarczy” (s. 80, il. 6). Ale nie uwzględnił istotnego szczegółu: otóż obiekt ten został gruntownie przebudowany w XIX w. i przy ustalaniu chronologii jego powstawania należy zachować szczególnie dużą ostrożność. Mimo że wskazany przez autora na zdjęciu budynek, zwany dzisiaj wozownią, przetrwał w stosunkowo dobrym stanie, to nie został on jeszcze dokładnie przebadany²⁴. Krótko mówiąc: nie wiadomo, z jakiego czasu pochodzą przywołane przez autora okna i portale.

Wiedza Ch. Herrmanna na temat chronologii wznoszenia zamku prokuratorskiego w Bytowie także jest bardzo ograniczona. Swojego mistrza Jana jako projektanta i budowniczego tej warowni umieszczał w latach 1398–1406 (s. 70–71, 77). Pierwsza data pasowała mu do koncepcji domniemanego ukończenia w 1397 r. budowy malborskiego Pałacu Wielkich Mistrzów. Wówczas wolny już mistrz Jan miał zostać wykorzystany do wykoncypowania i wzniesienia zamku w Bytowie (s. 71). Problem polega na tym, że według najnowszych badań warownię tę w zachowanej do dzisiaj postaci zaczęto budować najpóźniej w połowie lat 90. XIV w.²⁵ A to by się kłóciło z „logiczną” koncepcją Ch. Herrmanna, że została ona zaprojektowana przez mistrza Jana.

²³ S. Józwiak, J. Trupinda, *Zamek krzyżacki w Sztumie w średniowieczu w świetle źródeł pisanych* [w:] *600 lat Sztumu*, red. R. Biskup i A. Starczewski, Pelplin 2017, s. 29–51; B. Wasik, *Architektura i technika budowy zamku* [w:] *Zamek w Sztumie. Siedziba krzyżackich wójtów, rezydencja wielkich mistrzów i polskich starostów*, red. B. Wasik, Malbork 2024, s. 131–196.

²⁴ Na ten temat zob. B. Wasik, *Architektura...*, s. 177.

²⁵ S. Józwiak, B. Wasik, *Murowany zamek prokuratorów krzyżackich w Bytowie w średniowieczu*, ZH 2023, t. 88, z. 4, s. 7–10.

Nie można zaprzeczyć, że w zamku bytowskim zastosowano nowatorskie rozwiązania architektoniczne, do których zalicza się zwłaszcza wzniesienie trzech okrągłych baszt narożnych (dwóch na ośmiobocznych cokołach) w murze kurtynowym, przystosowanych do użycia broni palnej (s. 71)²⁶. Wyjątkowy był również (nieznany Ch. Herrmannowi) mur poprzeczny wewnętrznego założenia dziedzińca, dzielący zamek na dwie nierówne części²⁷. Faktem jest również, że w tamtejszym domu głównym występuje kilka prostokątnych portali (wykonanych z cegły) (s. 71). Przy czym trzeba podkreślić, że intensywne prace budowlane w zamku bytowskim prowadzono także w latach 1448–1452²⁸ (o czym Ch. Herrmann nie miał pojęcia). Dlaczego więc te „nowoczesne” detale architektoniczne nie miałyby powstać akurat wówczas? W każdym razie niemiecki historyk sztuki wszystkie te rozwiązania przypisuje bohaterowi swoich rozważań – mistrzowi Janowi. A dlaczego w księdze skarbnika malborskiego, w której zarejestrowano oprócz części dochodów również całościowe wydatki z centralnej kasy malborskiej na wszelkie dziedziny życia państwa krzyżackiego w Prusach dla okresu między 1398 a 1409 r., w tym także oczywiście na budownictwo²⁹, o mistrzu Janie nie ma ani słowa, podczas gdy w źródle tym nie brakuje na przykład informacji o budowniczych zamku komturskiego w Ragnecie (inwestycji zrealizowanej między 1397 a 1409 r.)?³⁰ Może jednak w pruskim władztwie zakonnym w tym czasie (1398–1409) takiej postaci po prostu nie było?

W tym miejscu wypada również odnieść się do paru dodatkowych elementów architektonicznych w malborskim Pałacu Wielkich Mistrzów. Christofer Herrmann z jednej strony zwrócił uwagę na charakterystyczne i rzekomo wyjątkowe sklepienia żebrowe w zimowym i tzw. letnim refektarzu, by dalej stwierdzić, że we wszystkich innych pomieszczeniach mistrz Jan zastosował sklepienia krzyżowe lub kolebkowe – „formy jak na tamten czas anachroniczne” (s. 67–68). Od razu nasuwa się więc pytanie, czy

²⁶ Obszernie na ten temat zob. *ibidem*, s. 8–14, 29–31.

²⁷ *Ibidem*, s. 9, 14, 22–28, 34.

²⁸ *Ibidem*, s. 12–14.

²⁹ *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*, hrsg. v. E. Joachim, Königsberg 1896, *passim*.

³⁰ Obszernie na ten temat zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Budowa krzyżackiego zamku komturskiego w Ragnecie w końcu XIV – na początku XV wieku i jego układ przestrzenny*, KHKM 2009, R. 57, nr 3–4, s. 339–368.

ten „architekt-budowniczy” był rzeczywiście nowatorem, czy wręcz przeciwnie. A może sklepienia w Pałacu Wielkich Mistrzów miały przynajmniej kilku projektantów realizatorów? Dalej Ch. Herrmann podkreślił, iż mistrz Jan był twórcą innowacyjnego planowania przestrzennego. Chodzi o rzekomo „ukryty w wewnętrznych ścianach reprezentacyjnej kondygnacji [Pałacu Wielkich Mistrzów – S.J., J.T.] system przejść dla służby”. Prowadziły one „do lad do serwowania potraw umieszczonych w salach zebrania Pałacu, gdzie służba «niewidzialnymi rękami» mogła serwować gościom wielkiego mistrza napoje i słodczyce” (s. 68). Przytoczony fragment jest pozbawionym jakichkolwiek podstaw dowodowych wytworem wyobraźni Ch. Herrmanna. Myli on „służbę” z „dienerami”, czyli dworzanami wielkich mistrzów. A z zachowanych źródeł pisanych z epoki nic nie wiadomo, by te przejścia w Pałacu miały służyć właśnie im. Przeznaczenie odkrytych i uczytelnionych w XIX w. „lad” w tzw. letnim i zimowym refektarzu oraz prowadzących do nich schodów i korytarzy także nie znajduje bezpośredniego oparcia w źródłach pisanych i musi pozostać co najwyżej hipotezą (co zresztą autor sam stwierdził w jednym ze swoich wcześniejszych artykułów)³¹. Nic również nie wiadomo o tym, by „służba” w przestrzeniach obu tych pomieszczeń oferowała gościom wielkiego mistrza napoje i słodczyce³². A na koniec: trudno przyjąć, że opisane „przejścia” są „innowacyjnymi” czy też „oryginalnymi” rozwiązaniami technicznymi, wyjątkowymi w skali całych ówczesnych Prus. Chodzi tylko i wyłącznie o to, że Pałac Wielkich Mistrzów miał po prostu szczęście przetrwać niemal w oryginalnej formie do naszych czasów. Tymczasem oddzielne „gemachy” kom-turskie zlokalizowane na przedzamczach innych zamków w państwie zakonnym w Prusach, wznoszone w drugiej połowie XIV w.

³¹ Ch. Herrmann, *Dienergänge und versteckte Kommunikationswege im Hochmeisterpalast der Marienburg (Malbork)*, „Château Gaillard” 2018, vol. 28, s. 161–171. Jednak także i tutaj autor wobec braku źródeł snuje swoje niczym nieuzasadnione domysły w stylu: „Es ist denkbar, dass bei besonderen Anlässen auch ein Festmahl im Sommer- oder Winterremter gegeben wurde. Konkrete Belege dafür kennen wir jedoch nicht. Der Hochmeister wird seinen Gästen, Räten oder Ordensbrüdern dort – außerhalb der normalen Essen – Getränke oder einen kleinen Imbiss gereicht haben”.

³² Obszernie na temat układu przestrzennego malborskiego Pałacu Wielkich Mistrzów na podstawie źródeł pisanych z epoki zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Organizacja...*, s. 194–262, 292–311; S. Józwiak, A. Szweda, *Dwór...*, s. 79–140, 147–272, 283–323.

(w Elblągu, Królewcu, Gdańsku, Świeciu, Baldze, Brandenburgu, Dzierzgoniu, Człuchowie, Toruniu)³³, najwzyczajniej w świecie nie przetrwały, stąd też o ich architekturze nic nie wiadomo.

Na koniec swoich rozważań o życiu i aktywności mistrza Jana Ch. Herrmann postanowił zająć się początkiem jego kariery w branży budowlano-architektonicznej, a także jego pochodzeniem. Otóż wybór niemieckiego historyka sztuki padł na zamek biskupów ozylskich w Arensburgu (Kuressaare), gdzie w 1374/1375 r. miał go zatrudnić tamtejszy biskup Henryk (s. 72–74). Na jakich dowodach opiera się wnioskowanie autora? Według jego subiektywnej oceny tamtejszy zamek „wykazuje uderzające podobieństwo do Pałacu Wielkich Mistrzów i został ukończony bezpośrednio przed podjęciem budowy Pałacu” (s. 72). Te analogie miały dotyczyć „konsekwencji w zastosowaniu stylu geometrycznego, rezygnacji z ostrołukowych okien i portali [które jednak w rzeczywistości tam występują – S.J., J.T.] lub konstruowaniu sklepień krzyżowych” (s. 72). Według Ch. Herrmanna „szczególnym przykładem bliskości stylistycznej jest profilowany prostokątny portal w Arensburgu, który jest bardzo podobny do «renesansowych» portali Pałacu Wielkich Mistrzów” (s. 72). Może i dla Ch. Herrmanna rzekomo analogiczne cechy architektoniczno-artystyczne przemawiają za zaprojektowaniem i wybudowaniem omawianych obiektów przez jednego i tego samego twórcę, jednak piszący te słowa pozostają wobec powyższych „dowodów” bardzo sceptyczni. Natomiast proponowana przez Ch. Herrmanna data zakończenia budowy zamku w Arensburgu (1380) nie ma żadnego potwierdzenia w zachowanych źródłach³⁴. A opowieść o tym, jak to wielki mistrz Winrich von Kniprode zwerbował rzekomo zaangażowanego wówczas przy wznoszeniu obiektu w Arensburgu mistrza Jana do budowy Pałacu w Malborku (s. 73) – to nic innego jak zwykła beletrystyka o sensacyjnym zacięciu, bez cienia dowodów źródłowych.

³³ Na ich temat zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Krzyżackie zamki komtureńskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny w świetle średniowiecznych źródeł pisanych*, wyd. 2, Malbork 2024, s. 117–152.

³⁴ Znany Ch. Herrmannowi Armin Tuulse przyjmował, że budowę zamku w Arensburgu rozpoczęto w trzeciej ćwierci XIV w. (a więc między 1350 a 1375 r.), a jego wznoszenie ukończono „około 1400 r.” – A. Tuulse, *Die Burgen in Estland und Lettland*, Dorpat 1942, s. 221. Christofer Herrmann, tworząc swoje koncepcje datowania zamku w Arensburgu, w żaden sposób nie odniósł się do chronologicznych propozycji tego badacza.

A skąd pochodził mistrz Jan? Według Ch. Herrmanna „pewne formy konsol” występujące w Malborku i Arensburgu oraz w Kutnej Horze i Pradze (klasztor Emaus) przemawiają za jego pochodzeniem z Czech (s. 74–76). W zakończeniu (ale nie w treści zasadniczej) podał nawet datę jego urodzenia (ok. 1350 r.! – s. 76). Nie trzeba chyba dodawać, że domniemane analogie rzeczonych konsol to autorska wizja Ch. Herrmanna, a data urodzenia mistrza Jana jest wytworem wyobraźni niemieckiego historyka sztuki. W swojej książce z 2019 r. sugerował, że za czeskim pochodzeniem budowniczych tzw. letniego refektarza w malborskim Pałacu miałyby przemawiać podobieństwo kilku znaków kamieniarskich do tych, które odkryto na filarach katedry praskiej³⁵. W omawianym artykule tego argumentu jednak nie przywołał.

Na koniec tych z konieczności ograniczonych do spraw najważniejszych uwag warto pochylić się nad treścią nieznanego Ch. Herrmannowi listu zredagowanego 27 lutego 1419 r. w Rydze. Oto krzyżacki mistrz krajowy Inflant zwrócił się do wielkiego mistrza z prośbą o przysłanie do 26 marca tego roku mistrza murarskiego („murmeister”) Jana, o ile obecnie zwierzchnik zakonu nie korzystaby z jego usług. Dostojnik krzyżacki z Inflant szczegółowo wyłożył motywy, które skłoniły go do sformułowania tej prośby. Otóż były już zgromadzone materiały (kamień, wapno) niezbędne do rozpoczęcia budowy. Do jej przeprowadzenia pierwotnie inflancki mistrz krajowy zaprosił jakiegoś fachowca z Rzeszy, ale ten z powodu choroby nie mógł przybyć. A problem był poważny, gdyż potrzebowano specjalisty (na miejscu nieosiągalnego), który znałby się na wznoszeniu fundamentów na podmokłym i zapadającym się terenie. Bardziej szczegółowe informacje o tych trudnościach mieli zwierzchnikowi zakonu przekazać jadący z Inflant do Prus komturowie z Gniewa i Radzyna. Gdyby jednak wielki mistrz z jakichś powodów nie mógł wysłać mistrza Jana, wówczas mógłby spróbować możliwie szybko wystarać się o jakiegoś fachowca z Gdańska lub skądinąd. Chodziłoby o kogoś, kto potrafiłby wznosić fundamenty na podmokłym terenie. Mistrz krajowy z Inflant wyraził bowiem zaniepokojenie, iż mimo zebranych potrzebnych materiałów, tylko z powodu braku specjalisty ambitny plan rozpoczęcia budowy może zakończyć się fiaskiem³⁶.

³⁵ Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast...*, s. 413–415.

³⁶ „Als wir euwer gnade vor gebeten haben umbe euwir gnaden murmeister, meister Johanne, das euwer gnade uns den wolden senden; so bidden wir noch

Co prawda z treści tego źródła nie wynika dokładnie, jaki konkretnie obiekt miano wznosić, ale osoba zabiegającego wskazywałaby na jakiś murowany zamek krzyżacki. W przekazie tym są natomiast zawarte bardzo ciekawe informacje o problemach, które napotymano przy budowie fundamentów w trudnych warunkach terenowych. Tylko nieliczni fachowcy umieli sobie z tym radzić.

Po co przytoczyliśmy treść tego źródła? Otóż w naszym rozumieniu tylko i wyłącznie na podstawie przekazów pisanych z epoki można badać zagadnienie budowniczych działających w późnośredniowiecznym państwie zakonu krzyżackiego w Prusach. Niefrasobliwe kreowanie przez Ch. Herrmanna życiorysów mitycznych postaci na podstawie domniemanych analogii architektonicznych, całkowicie subiektywnie dobieranych przez tego badacza, nie ma nic wspólnego z metodą naukową obowiązującą w historiografii. Jest to po prostu tworzenie niczym nieudokumentowanej fikcji. Odnosząc się do treści listu z 27 lutego 1419 r.: źle świadczy o warsztacie badawczym Ch. Herrmanna, że zajmując się budowniczym działającym w Prusach na przełomie XIV i XV w., nie zna treści źródła opublikowanego 158 lat temu. Być może jednak dobrze, że nie zna tego przekazu, gdyż mógłby występującą w tym liście postać „mistrza murarskiego Jana” utożsamić ze swoim bohaterem, przedłużając jego mityczny życiorys o kolejne 13 lat.

demuticlichen, so verre euwer gnade desselbigen murmeisters zu desser zeit nicht en bedurfte, das ir en uns wellen kegen dessen midfasten zu komende senden. Wir hatten uns einen us Dutsche land bestallt zu komende und der ist krank gewurden, also das der uf die zeit nicht komen en kan. Nu haben wir steins und kalkes und alles dinges, des man zu dem murwerke bedarf, genug liggende, und en haben niemand, der sich uf das grundweg zu legende vorstee, wente man das uf dem wasser muss uffuren, und darzu so ist is doselbest brükelig, das wir darzu hir im lande niemande gehaben en können, die sich uf sulch grundweg vorstee, als de ersamen von der Mewa und von Reden cumpthure euwer genade deses alles wol berichten werden. Konde euwer genade aber meister Johannis nicht emperen, so bitten wir euwer genade demuticlichen, das ir uns wellet behulplich sein, und senden uns einen von Dantzke adir anders wo her, dar brücher sein, die sich grundwerchs uff brüchern ufzufuren vorsteen, uf den nehesten midfasten hir zu wesende bi uns zu Rige, uf das unser vorsass und arbeid umb gebrech willen murmeister nicht zu rugge gehe, wente wir steens und kalkes und alles dinges dorzu genug haben [...]” – GSPK, XX, HA, OBA, nr 2922; *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, Bd. 5, hrsg. v. F.G. von Bunge, Riga 1867, nr 2300; S. Józwiak, J. Trupinda, *Uwagi na temat sposobu wznoszenia murowanych zamków krzyżackich w państwie zakonnym w Prusach w końcu XIV – pierwszej połowie XV wieku*, KMW 2011, nr 2, s. 226–227.

Podsumowując przeprowadzoną tu polemikę z tezami artykułu Ch. Herrmanna, należy stwierdzić, że między 1395 a 1398 r. faktycznie działał w Malborku budowniczy określany w źródłach pisanym mistrzem Janem. Zapewne miał on jakiś udział w pracach prowadzonych na tamtejszym zamku krzyżackim, być może przy Pałacu Wielkich Mistrzów. Na tym wiedza o nim się kończy. Wszystko, co ponad to napisał o tej postaci Ch. Herrmann, nie opiera się na metodzie naukowej obowiązującej w historiografii, lecz jest tylko i wyłącznie wytworem jego nieograniczonej wyobraźni, dlatego też wywody Ch. Herrmanna na ten temat należy w całości odrzucić.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, XX. HA, Ordensbriefarchiv, nr 2922.

Źródła drukowane

Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409, hrsg. v. E. Joachim, Königsberg 1896.

Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten, Bd. 5, hrsg. v. F.G. von Bunge, Riga 1867.

Literatura przedmiotu

Herrmann Ch., *Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg. Konzeption, Bau und Nutzung der modernsten europäischen Fürstenresidenz um 1400*, Petersberg 2019.

Herrmann Ch., *Dienergänge und versteckte Kommunikationswege im Hochmeisterpalast der Marienburg (Malbork)*, „Château Gaillard” 2018, vol. 28, s. 161–171.

Herrmann Ch., *Die herrschaftlichen Wohnräume im Hochmeisterpalast der Marienburg (Malbork) – ein frühes Beispiel des Stubenapparments im Spätmittelalter*, „In Situ. Zeitschrift für Architekturgeschichte” 2017, H. 2, s. 211–228.

Herrmann Ch., *Mistrz Jan – architekt Pałacu Wielkich Mistrzów na zamku malborskim. „Oeuvre” i oryginalny styl wybitnego mistrza*

- budowlanego działającego między 1375 a 1406 r.*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2023, t. 26, s. 61–77.
- Jóźwiak S., *Erwiderung auf die Polemik Christofer Herrmanns im Zusammenhang mit seiner von mir rezensierten Monografie zum „Hochmeisterpalast” auf der Marienburg*, „Porta Aurea” 2022, t. 21, s. 295–304.
- Jóźwiak S., *Uwagi w kontekście najnowszych badań nad malborską siedzibą wielkich mistrzów w średniowieczu. Na marginesie pracy Christofera Herrmanna*, „Zapiski Historyczne” 2019, t. 84, z. 2, s. 253–274.
- Jóźwiak S., Szweda A., *Dwór wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego w Malborku. Siedziba i świeckie otoczenie średniowiecznego władcy zakonnego*, Toruń 2022.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Das Amt des „Bauleiters” („magister lapidum”; „magister laterum”; „steinmeister”; „czygelmeyster”; „muwermeister”) im Deutschordensstaat im 14. Jh. und in der ersten Hälfte des 15. Jh.*, „Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica. Yearbook for the Study of the Military Orders” 2015, Bd. 20, s. 239–268.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Die Benennung und Bestimmung der Räume im südlichen Repräsentativteil des Geschosses des Zweiten „Hochmeisterpalastes” auf der Marienburg im Mittelalter im Lichte der Schriftquellen*, „Ordines Militares Colloquia Torunensia Historica (Yearbook for the Study of the Military Orders)” 2021, Bd. 26, s. 315–340.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Budowa krzyżackiego zamku komturskiego w Ragnecie w końcu XIV – na początku XV wieku i jego układ przestrzenny*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2009, R. 57, nr 3–4, s. 339–368.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Krzyżackie zamki komturskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny w świetle średniowiecznych źródeł pisanych*, wyd. 2, Malbork 2024.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Organizacja życia na zamku krzyżackim w Malborku w czasach wielkich mistrzów 1309–1457*, wyd. 3, Malbork 2019.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Uwagi na temat sposobu wznoszenia muryowanych zamków krzyżackich w państwie zakonnym w Prusach w końcu XIV – pierwszej połowie XV wieku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2011, nr 2, s. 201–229.
- Jóźwiak S., Trupinda J., *Zamek krzyżacki w Sztumie w średniowieczu w świetle źródeł pisanych [w:] 600 lat Sztumu*, red. R. Biskup i A. Starczewski, Pelplin 2017, s. 29–51.

- Józwiak S., Wasik B., *Murowany zamek prokuratorów krzyżackich w Bytowie w średniowieczu*, „Zapiski Historyczne” 2023, t. 88, z. 4, s. 5–37.
- Konieczny A., *Dendrochronologisches Gutachten* [w:] Ch. Herrmann, *Der Hochmeisterpalast auf der Marienburg. Konzeption, Bau und Nutzung der modernsten europäischen Fürstenresidenz um 1400*, Petersburg 2019, s. 534–553.
- Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*, begründet v. A. Lasch und C. Borchling, hrsg v. G. Cordes, Bd. 2, Neumünster 1982.
- Schmid B., *Das Rathaus in Marienburg in Westpreussen*, „Die Denkmalpflege” 1902, Jg. 4, Nr. 11, s. 81–84.
- Sielmann A., *Die Reste des Marienburger Konventsbuches aus den Jahren 1395-1398*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” 1920, H. 60, s. 67–73.
- Tuulse A., *Die Burgen in Estland und Lettland*, Dorpat 1942.
- Wasik B., *Architektura i technika budowy zamku* [w:] *Zamek w Sztumie. Siedziba krzyżackich wójtów, rezydencja wielkich mistrzów i polskich starostów*, red. B. Wasik, Malbork 2024, s. 131–196.

Abstract

In research into the history of medieval castle construction in the Teutonic Knights' State in Prussia, can unfettered imagination replace deficiencies in the sources?

As part of a polemic with the theses of Christofer Herrmann's article from 2023, the authors state that between 1395 and 1398, a builder referred to in written sources as “Master Jan” actually worked in Malbork. He probably had some involvement in the work carried out on the Teutonic Knights' castle there, perhaps at the “palace” of the grand masters located in the western wing of the first, inner bailey. However, this is where our knowledge about him ends. Everything else that Herrmann writes about this figure is a product of this scholar's unfettered imagination and disregards scholarly methods that apply in historical writing. Therefore, his arguments on this subject should be rejected in their entirety.